

Breszkovics Botond

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

Bányamunka-büntetés az ókori Rómában

I. Bevezetés

Az ókori Rómában a társadalmi, gazdasági és állami rend fenntartása, valamint a polgárok személyének és jogainak védelme, kívánatos volt, akárcsak napjainkban. Azokkal szemben, akik magatartásukkal a felsorolt és védeni rendelt értékek ellen tettek, előbb valamilyen hátrányt, bajt (*malum*) helyeztek kilátásba majd végre is hajtották.

Ami a szankciórendszert illeti, széles perspektíva állt rendelkezésre. A szisztémában, a legenyhébb fokú büntetésektől kiindulva, a legkegyetlenebb s fájdalommal teli módszerekig bezárólag minden megtalálható egyszersmind ténylegesen alkalmazott is volt.¹

Ha a büntetés eredetére tekintünk a római jogban, megállapíthatjuk, hogy más ókori civilizációkhoz hasonlatos módon, kettős felosztással találkozunk.²

I. szakrális jellegű

II. magánbosszúra visszavezethető álláspont

A szakrális jellegű a bűncselekmények csoportjába tartoztak azon deliktumok, melyek sértették vagy veszélyeztették az istenek által meghatározott erkölcsi rendet, ezt tehetők közvetve illetve közvetlenül. A felbomlott egyensúly helyreállítása érdekében továbbá isteneik kiengesztelése végett, a közösség áldozatbemutatására volt kötelezve. E folyamatot engesztelő áldozatnak is szokás nevezni (*piaculum*). Jóvátételi funkcióján túlmutatva, egyben megelőző elrettentő hatást is próbált statuálni a társadalom számára. (*generalis preventio*)

A magánbosszú, mint a büntetés eredetét magyarázó álláspont, magából az emberből, pontosabban annak természetéből, veleszületett igazságérzetéből ered. Ugyanis a rossz, a bűn

¹ Áttekintően a római büntetőjogról a hazai irodalomból ld. *Zlinszky János: Római büntetőjog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1991. Ehhez legújabbán ld. *Jusztinger János: A büntetőjog-dogmatika és a római jogtudomány*. Zlinszky János kutatásainak tükrében, *Iustum Aequum Salutare* 2016/1. sz. 35-48. o. További hivatkozásokkal ld. még *Sáry Pál: Előadások a római büntetőjog köréből*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2011.; *Jusztinger János: "Általános részi" alapkérdések az antik római büntetőjogi praxisban*, *Scriptura* 2015/2. sz. 103-115. o.; *Jusztinger János: A büntetőjogi dogmatika előképei az antik római jog kazuisztikájában*. Benedek Ferenc kutatásainak tükrében. In: *Antecessores Iuris Romani*. Óriás Nándor és Benedek Ferenc emlékezete. Tanulmányok a római jog és a jogtörténet köréből (szerk. Biró Zsófia, Jusztinger János, Pókecz Kovács Attila). PTE ÁJK Római Jogi Tanszék, Pécs 2016. 71-86. o. A nemzetközi szakirodalomból, legújabb összefoglalásként ld. *János Jusztinger: Dogmatics of Criminal Law and the Roman Jurisprudence*. *Journal on European History of Law* 2016/1. sz. 73-78. o.

² *Zlinszky: i.m. 77. o.*

még véletlenül se maradhat megtorlatlan.³ Talán a legősibb ideillő közhely a „szemet szemért fogat fogért” regula (*oculum pro oculo dentem pro dente manum pro manu pedem pro pede*)⁴. A tálió-elv azaz, az azonos mérvű megtorlás joga⁵, széles körben elfogadott és alkalmazott módszernek bizonyult anno.

Annak ellenére, hogy a halálbüntetés soha nem került eltörlésre, mégis mindig más formában jelentkezett a különböző korszakokban.⁶ Egy taxatív felsorolással élve szemléltetem a különböző büntetéseket. A legsúlyosabbal kezdve, fokozatosan haladva az enyhébb i változatokig.

- I. Halálbüntetés
- II. Testi büntetések
- III. Megszégyenítő büntetések
- IV. Szabadságot megvonó büntetések
- V. Vagyoni jellegű szankciók
- VI. Munkabüntetések
- VII. Jogfosztó büntetések⁷

Mint a későbbiekben látni, fogjuk, Rómában ilyen szoros egymástól való elhatárolás nem mindig állja meg a helyét. Sokkal inkább az a tendencia érvényesül, hogy a különböző büntetések jellemzői, egymásban ötvöződnek

Elmondható továbbá, hogy egyik nemhez tartozó fél sem tudhatta magát előnyösebb, pozícióban, ha büntetésre került sor. Mindazonáltal, bizonyos kivételek a „főszabály” alól mutatkoztak. A – legenda szerint – az első király Romulus, halállal büntette azokat a nőket, akik házasságtörést (*adulterim*) követtek el vagy bort ittak!⁸ Később kivégzésüket – különösen a köztársaság korában – igyekeztek a nyilvánosság kizárásával végrehajtani valamint nem részesülhettek testi fenyegetésben⁹

II. A munkabüntetések és a bányamunka-büntetés

Talán precízebb, ha a munkabüntetés szót egy jelzővel kiegészítjük és a továbbiakban kényszermunka büntetesként hivatkozunk rá. Az általam vizsgált büntetés is ebbe a kategóriába tartozik, pontosabban annak egy önállósult alfaja.

³ Sály Pál: i. m. 11. o.

⁴ Exodus 21:24. <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Exodus+21%3A24&version=VULGATE> (2017.5.11.)

⁵ Balogh Ágnes –Tóth Mihály: A magyar büntetőjog Általános rész. Osiris Kiadó, Budapest 2015. 20. o.

⁶ Richard A. Bauman: Crime & Punishment In Ancient Rome. Routledge, London and New York. 1991. 6. o.

⁷ Balogh – Tóth: i.m. 271. o

⁸ Bauman: i.m. 9. o.

⁹ Zlinszky: i.m. 81. o.

Több mérvadó szerző után valószínűsíthetjük, hogy Rómába, egyiptomi hatásra került át, a munkabüntetések egyik válfaja a bányamunka-büntetés (*metalli coercitio*).¹⁰

II.1. A bányamunka-büntetés szabályai

A római jogban való megjelenése a principátus elejére datálható. Bevezetése, nyilvánvalóan összefüggésben állt azzal, hogy a hódító háborúk végeztével drasztikusan csökkent a hadifoglyok ergo a bányába küldhetők száma.

A rómaiak számára a mintát az egyiptomi uralkodók szolgálhatták, akik e büntetési nemet már jó ideje alkalmazták. A bányamunka-büntetés először a fegyelmezési jogkörben (*ius coercitionis*) kiszabható büntetések körébe tartozott, ahogy ezt elnevezése is tükrözi (*metalli coercitio*) majd később átkerült a törvényileg szabályozott büntetések közé.

II.2. A bányamunka-büntetés különböző fokozatai

I. *damnatio in metallum*

II. *damnatio in opus metalli*

III. *damnatio in ministerium metallicorum*¹¹

Az *damnatio in metallum* és a *damnatio in opus metalli* az I. és II. században életfogytig tartó büntetést jelentett, az elítéltek mindkét esetben rabszolgává váltak

A *damnatio in ministerium metallicorum* kategóriába általában nőket ítélték. Ezen büntetés életfogytig tartó és határozott idejű egyaránt lehetett. Míg az előbbi két esetben – ahogy feljebb már elhangzott – az elítéltek rabszolgává váltak ez utóbbi esetben nem vesztették el szabadságukat továbbá polgárjogukat is megtartották.¹²

Általában a legnehezebb fizikai munkát a *damnatio in metallum* kategóriájába tartozók végezték, míg a kibányászott anyagok további megmunkálása a *damnatio in opus metalli* és a *damnatio in ministerium metallicorum* kategóriáihoz tartozott.

II.3. Bányamunkára ítéltető személyek köre

A bányamunkára szabadokat és rabszolgákat egyaránt lehetett ítélni. Azonban a szabadok közül csak és kizárólag az alacsonyrendű polgárokat (*humiliores*) lehetett ilyen büntetéssel sújtani, az előkelők (*honestiores*) esetében ez tiltott volt!

¹⁰ Zlinszky: i.m. 86. o.

Nótári Tamás: Római Jog. Lectum Kiadó, Szeged 2014. 309. o.

¹¹ Sáy: i.m. 113. o.

¹² Bauman: i.m. 142. o.

Pozitív diszkrimináció volt tapasztalható a városi tanácsosok és a katonákkal kapcsolatosan. Ugyanis azt a privilégiumot élvezték, hogy sem őket sem gyermekeiket nem lehetett ilyen munkára ítélni.

II.4. Bányamunka-büntetéssel büntethető cselekmények köre

- I. A fegyvertelen *humilior* útonállót
- II. Azt, aki fürdőben követte el a lopást (*furtum*) vagy rablás (*rapina*)
- III. Azt a rabszolgát, aki hajótöréskor nagyobb értékű tárgyakat rabolt el.
- IV. A végrendelet-, egyéb okirat- vagy pénzhamisítást elkövető *humiliort*.
- V. A durva személyesértést (*atrox iniuria*) elkövető rabszolgát.
- VI. Azt a rabszolganőt, aki titokban, gazdája tudta nélkül, házassághoz hasonló kapcsolatot létesített egy *decurió*val.
- VII. Azt a *humiliort*, aki rabszolgának jószolt ura életének alakulásáról

II.5. Az elítéltek jogi státusza

Mint ismeretes a státuszváltozások (*capitis deminutio*) három, egymástól jól elkülöníthető fajtáját különböztetjük meg. A legsúlyosabb esetében (*capitis deminutio maxima*) a római polgár rabszolgává vált, *civitas* elvesztése a *libertasszal* együtt. A „közepesen” súlyos formájában (*capitis deminutio media*) a római polgárból *peregrinus* lett, ekkor a *civitas* elvesztése a *libertas* megtartásával történt, és végül a legenyhébb formájában (*capitis deminutio minima*) a római polgár *agnatiójának* megváltozása következett be, a *libertas* és a *civitas* érintése nélkül.¹³

Nos, a *damnatio in metallum* és a *damnatio in opus metalli* esetében az elítélt a legnagyobb jogállapot-csökkenést (*capitis deminutio maxima*) szenvedte el, vagyis büntetésből rabszolgává vált. A *damnatio in ministerium metallicorum* esetében ez csak akkor következett be ha életfogytig tartó büntetésben részesült az elítélt. A jogállapot-változás (*status permutatio*) már a marasztaló ítélet kiváltotta.¹⁴

II.6. A bányamunka-büntetéshez – mint főbüntetéshez – kapcsolódó mellékbüntetések

¹³ Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs 2015. 119-120. o.

¹⁴ Sárny: i.m. 114-118.o.

Elsősorban az ide kapcsolódó legfontosabb mellékbüntetés a teljes vagyonekbeadás (*publicatio bonorum*) volt. Vagyis az elítélt vagyona az államkincstár (*fiscus*) tulajdonába került.

A bányamunkára ítélték általában testi büntetésben is részesültek. Ez megnyilvánulhatott:

- I. botozás
- II. ostorozás
- III. kínzás (egyik szem kivájása, s láb megcsonkítása)
- IV. korbácsolás
- V. ólomgolyó korbáccsal való fenyítés (*plumbum*)
- VI. testi fenyítés¹⁵

II.7. A büntetés tartama, kegyelem

A *damnatio in metallum* és a *damnatio in opus metalli* életfogytig tartó büntetést jelentett. Érdekes azonban az az eset, ha szabad embert ítélték határozott időre bányában végzendő kényszermunkára, ekkor ugyanis jogilag (*de iure*) nem vesztette el szabadságát.

A rómaiak ismerték a végrehajtási kegyelem (*indulgentia*) intézményét. A császárok és meghatározott feltételek mellett a tartományi helytartók is kegyelmet adhattak a bányákban dolgozóknak. Az esetek többségében ezt a betegségük miatt vagy idős koruknál fogva legyengült elítéltek nyerték el. Vagy azok, akik már nem képesek munkát végezni, és ha vannak rokonaik és legalább 10 évet már dolgoztak. Aki kegyelmi aktus által ismételt státuszváltozás következett be.¹⁶

III. Kitekintések

III.1. Bányajog

Fontosnak tartom megemlíteni egy *sui generis* jogrend megemlítését ez pedig a bányajog. Tárgyi értelemben jelenti azon jogszabályok összességét mely a bányászattal foglalkozó személyeknek az egymáshoz, a többi polgárhoz és az államhoz való viszonyát jelenti. Alanyi értelemben pedig az, ami magában foglalja e jogszabályok összegének szabadságát.¹⁷

Jelentősége a bányászati tevékenységek során keletkezett eredmény (*opus*) a felszínre hozott „anyagok” feldolgozással vagy a nélkül javakat képeznek. Javak mindazon a dolgok,

¹⁵ Sáy: i.m.122-124. o.

¹⁶ Sáy: i.m.. 125-127. o.

¹⁷ Wenczel Gusztáv: Magyar és erdélyi bányajog. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Buda 1866. 1.lap

amelyek emberi szükségletek fedezésére alkalmasak.¹⁸ E javak 3 ökonómia besorolásba bonthatóak:

- I. szükséges (*necessariae*)
- II. hasznos (*utiles*)
- III. fényűzési (*voluptariae*)¹⁹

III.2 Bányamunka a tradicionális magyar jogban, avagy tengerek vizéről a föld alá.

Az ókori Rómában általánosan a bűnösöket kárhoztatták e sorsa. Hazánkban ez másként alakult, itt mind foglyokat – kényszerítve – mind dolgozó embereket – önszántukból – akiknek ez a szakmájuk találhattunk a bányákban. Noha, ebből nem kell arra következtetnünk, hogy egyazon helyen is végezték ezt.

A gályarabság megszűnése azt a problémát hozta magával, hogy az addig „vízi munkára” ítélt gonosztevőket el kellett valami új, helyen helyezni, ahol a büntetésük hátralévő részét eltölthették. Nos, erre remekül megfeleltek a bányák. Ezt egy 1727.június 4-én kelt és a főkamagrófnak címzett rendelet meg is hozta.²⁰ Am azokat is ezzel a büntetéssel sújtották akiket, legkevesebb 1 év munkabüntetésre ítélték. Lévén kemény, embert próbáló fizikai munkáról – testi büntetésről – beszélünk, egyértelműen azt várták, hogy a rabok megjavuljanak, vagy legalábbis indulataik mérséklődjenek. Két kulcsszó: fegyelem és összhang alatt kellett a munkát végezniük. Ugyanis, aki késett vagy korábban távozott, egyébiránt nem a jogszabályban meghatározottaknak megfelelően végezte feladatát, pénzbüntetést szabtak ki rá. Végül megjegyezendő, hogy szakképesítés nélkül is végezhető volt, így az oda „vezényelt” rabok nagy tömege, pótolni tudta a kiesett szabad munkaerőt.²¹

III.3. Bányabetegségek

Anno Paracelsus két csoportot különített el:

- I. Légzőszervi betegségeket
- II. Fémek okozta akut és krónikus mérgezéseket²²

¹⁸ Sipos Árpád: Magyar Bányajog. Kiadja Hügel Ottó, Nagyvárad 1872. 7. o

¹⁹ Nem releváns módon kapcsolódik a témához, de hasonlóságot mutat a római jogban szereplő, alperes beruházásainak megtérítése címszó alatt található kategóriákkal.

Lásd: Benedek – Pókecz Kovács: i.m. 215. o.

²⁰: Gedeon Magdolna: A bányamunkára ítélt szabályai Magyarországon a XVIII. század elején. In: Jogtörténeti Parerga Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére. (szerk. Máthé Gábor, Révész T. Mihály, Gosztonyi Gergely). ELTE Társadalomtudományi kar dékánja, MultiSzolg Bt., Budapest 2013. 111. o

²¹ Gedeon Magdolna: i.m.112-115. o.

²² Ungváry György – Varga József: A magyar bányaegészségügy története. Argumentum, Budapest 2007. 34. o

A két kategória helyénvaló, mégiscsak a mélyszínen dolgozó bányászokat temérdek megbetegedés sújthatja. Ezeknek okai lehetnek egyrészt maguk a munkakörülmények, másrészt a bányászokodás igényelte munkavégzés maga. A köztudatban talán a legismertebbek a bányászszály és a szilikózis. Ez utóbbi kettő volt/van, amelyek a bányászok munkavégzését hátrányosan befolyásolta, egészségüket kíméletlenül kikezdték és nem mellesleg jelentősen csökkentette az élettartamukat is.²³

IV. Következtetések és összegzés

Összegezve láthatjuk, hogy maga a bányamunka büntetés közvetlenül azt a célt szolgálta, hogy az elítélteket megnevelje, és/vagy megbüntesse, közvetve pedig a rómaiaknak a földfelszínre hozható javak költséghatékony kinyerését biztosította. A betegségeket, amit ez a sajátosságos munkavégzés magával hordoz, ismerhették, ha csak kezdetlegesen is. Természetesen ez nem eredményezte azt, hogy nagyobb hangsúlyt fektettek volna a „foglalkoztatottak” egészségügyi állapotára, lévén bűnös elítéltekről volt szó. De csekély mértékben mégis is szerepet játszott, elég itt csak a kegyelemre gondolnunk.

A társadalom mindennapi életétől távol lezajló büntetési nem volt, ugyanakkor jól szemléltette embertépázó következményeit, ergo elrettentő funkciót is elláthatott. Tehát a speciális és a generális prevenciót egyaránt szolgálta.

Ugyanakkor egy konkrét büntetési nembe való sorolása, problémás lehet, hiszen mint láttuk, többnek is a sajátosságait magán viseli. Célszerű lenne egyszerűen fúziós büntetésnek nevezni, amely így utalhat arra, hogy a különböző büntetési nemek tulajdonságait is ötvözi.

²³ Ungváry – Varga: i. m. 251. o